

**ВПЛИВ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУР НАБУТТЯ
СТАТТУСУ СУДДІ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ
ІМПЕРІЇ**

Середа О. В.

*асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних
країн, кандидат юридичних наук*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Головною метою судової реформи в Україні є підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства та забезпечення права громадян на справедливий суд. Її реалізація безпосередньо залежить від професійного та етичного рівня суддів, ступеня їх незалежності на всіх етапах службової кар'єри: від кандидата до втрати звання. За таких умов особливої актуальності набуває пошук шляхів удосконалення процедур набуття статусу судді.

Важливим кроком на шляху формування незалежного суддівського корпусу стало прийняття 27 лютого 2015 року Закону України «Про справедливий суд», який закріпив процедуру набуття статусу судді і визначив основні засади правового статусу кандидатів на цю посаду. У ході пошуку оптимальної моделі наділення статусом судді положення цього Закону увібрали в себе багатий світовий досвід, врахувавши рекомендації європейської спільноти. Рівень ефективності запропонованих процедур виявить лише практика. Однак, сприятиме вдосконаленню чинного законодавства і вивчення національного історичного досвіду «очищення» кадрового складу судових установ в другій половині XIX – на початку XX ст. з цього питання.

На час здійснення судової реформи 1864 р. суддівський корпус, особливо в судах першої інстанції, отримував виключно негативну характеристику. Судді не відповідали своєму високому званню. З іншої сторони, закріплення принципу незалежності судової влади вимагало від

законодавця запровадження нової моделі формування суддівського корпусу.

У ході плідних дискусій розробники Судових статутів 1864 р обрали європейський досвід, зокрема Франції, Німеччини та Англії. Основні засади добору кандидатів на посади суддів у цих країнах збереглися й до сьогодні. Відтак, способи і прийоми запозичення досвіду цих країн в історії українського судочинства підкреслюють актуальність цього дослідження.

Статут про заснування судових установлень 1864 р. визначив критерії добору кандидатів на посади суддів та механізм формування суддівського корпусу. За загальним правилом встановлено такі форми доступу до судової служби: виборну – на посади мирових суддів; та шляхом призначення – на посади голів, членів (суддів), слідчих окружних судів і судових палат (ст. 212). Такий підхід обумовив диференціацію критеріїв добору претендентів на звання суддів. До загальних умов належали: 1) російське підданство, 2) досягнення 25-річного віку, 3) диференційований освітній ценз. Закон не встановлював обмежень за ознакою станової приналежності, національності і віросповідання. Для доступу на посади виборних мирових суддів діяли цензи осілості, підвищений майновий та службові цензи [7].

Для всіх категорій посад діяла заборона щодо осіб, які 1) перебували під слідством чи судом за злочини і проступки, 2) відбули покарання за вироком суду у вигляді ув'язнення або інше більш суворе покарання, 3) невинуваті судовими вироками (ч. 1 ст. 201), 4) усунені зі служби за рішенням суду, із духовного відомства за пороки або з середовища громад і дворянських зборів за вироками станів (ч. 2 ст. 201), 5) перебували під опікою за марнотратство чи визнані безнадійними боржниками (ч. 3 ст. 201) [7].

Обрання мирових суддів здійснювалося повітовими земськими зборами на підставі попередньо складених списків по кожному мировому округу терміном на 3 роки (ст.23-26) [7].

Механізм формування суддівського корпусу загальних судів був визначений в загальних рисах. Статут про заснування судових установ обмежився нормою, що їх призначення здійснювалося імператором за поданням міністра юстиції. Перше призначення на посаду судді було можливим лише в штат членів (суддів) окружного суду за умови зайняття не менше 3 років в судовому відомстві посади не нижче секретаря суду (ст. 203). До таких належали посади судового слідчого, товаришів прокурора окружного суду. В свою чергу від претендентів з числа присяжних повірених вимагалось не менше 10 років практики (ст. 203, 204). Члени судових палат визначалися винятково з числа суддів і прокурорів окружного суду, які перебували на цих посадах не менше 3 років (ст. 206). В свою чергу сенатори Касаційних департаментів сенату призначалися з числа осіб, що займали не менше 3 років посади обер-прокурора, товариша

обер-прокурора, голови, члена чи прокурора судової палати (ст. 207). Відповідно до п. 7 Положення про введення в дію Судових статутів 20 листопада 1864 р., перший добір кандидатів на ці посади на власний розсуд здійснював міністр юстиції [7].

На території українських губерній нові правила запроваджувалися поступово спеціальними указами та розпорядженнями імператора, Державної ради та міністра юстиції. За загальним зразком вони почали діяти у Харківській губернії – з грудня 1867 р. зразком [2, 3]; в Катеринославській, Полтавській, Таврійській, Херсонській губерніях – з квітня 1869 р. [4, 5].

Однак, у Волинській, Київській та Подільській губерніях підготовка до запровадження Судових статутів 1864 р. затрималося до червня 1880 р. [6]. Така тривала підготовка була обумовлена особливим статусом цих губерній та політичним конфліктом з польським населенням. За таких обставин тривали погодження на державному та місцевому рівнях щодо доцільності виборів мирових суддів. З листа Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора Міністру юстиції можна зробити висновок щодо сумніву влади в політичній благонадійності місцевого населення: «Весьма важно, чтобы на мировых судей можно было вполне положиться в политическом отношении. По исключительным обстоятельствам Юго-Западного края не всем православным местным жителям можно доверять, иные из них совершенно и окатоличились, ополячились и лишь по наружности остаются православными; другие находятся под влиянием жен или матерей католичек...» [1, 102].

Міністр юстиції розділяв ці погляди, відтак формування корпусу мирових суддів цих губерній здійснювалося шляхом призначення на посади під контролем губернатора. Відтак при призначенні мирових суддів в Київській, Подільській та Волинській губерніях розглядалися кандидатури політично благонадійних осіб з числа православних та неполячених.

З метою підготовки суддівських кадрів вперше було запроваджено інститут кандидатів на посади судового відомства (Далі по тексту – кандидати). Правовий статус кандидатів визначався нормами Статуту про заснування судових установлень (ст. ст. 407-419) [7].

Це звання могли отримати за рішенням Міністра юстиції (ст.408) особи, які закінчили курс юридичних наук у вищих навчальних закладах, а також особи, які отримали атестати про складання іспитів з цих наук (ст. 407) [7].

Кандидати розподілялися по окружним судам і судовим палатам або призначалися до осіб прокурорського нагляду (ст. 408). В свою чергу голови окружних судів визначали характер обов'язків кандидатів, які відповідали б посадам секретарів і помічників секретарів, або відряджали до представників прокурорського нагляду (ст. 409) [7, 249-259]. Вибір

відомства, від якого залежав характер практичної діяльності і майбутня служба, здійснювався на розсуд кандидата.

Голова суду мав право відмовити у прийнятті в звання кандидата не інакше, як за постановою загальних зборів відділень окружного суду чи департаментів судової палати з поясненням причини (ст. 410) [7].

Вступ у звання кандидата відбувався після складання присяги, а особи отримували статус державних службовців.

Кандидати на судові посади були наділені достатніми правами та гарантіями, що визначали їх самостійність. З одного боку, - це права слідчих і захисників, з іншого – спеціальний порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності. Дисциплінарні стягнення могли бути покладені на них лише суддівською колегією.

Штатної винагороди кандидати не отримували (ст. 411-412). Тому багато хто з кандидатів не витримували і закінчували свою підготовчу службу кар'єру остаточним переходом в адміністративну, технічну чи приватну службу, в адвокатуру.

Статут про заснування судових установ окреслив засади практичної діяльності кандидатів. У вільний від занять час, вони зобов'язувалися відвідувати засідання судів, при яких вони перебували (ст. 414). Закон дозволяв, у випадку недостатньої кількості судових слідчих і в умовах крайньої необхідності, відряджати кандидатів за дозволом суду здійснювати слідство по злочинам і проступкам. При виконанні цих доручень вони наділялися правами судових слідчих (ст. 415). Важливого значення для набуття практичних навичок було здійснення кандидатами за рішенням голів судових місць захисту підсудних у кримінальних справах, захист сторін за правом бідності у місцях, де не було ради присяжних повірених (ст. 416). Їх служба ґрунтувалася на повному підпорядкуванні голові суду, прокурору чи товаришу прокурора, до якого вони відряджались (ст. 413) [4].

На протязі строку служби кандидата заповнювався формулярний список. Він систематизував інформацію за такими розділами: I. Чин, ім'я, по батькові і прізвище, посада, вік, віросповідання, відзнаки та утримання; II. З якого стану походив; III- VI. Чи є нерухомість (у дружини, батьків – спадкове або набуте); VII-IX. Освіта (роки, назва закладу, місце знаходження); X. Чи був у походах проти ворога (звання та час); XI. Покарання по службі, інформація про відпустки і відрядження) [1, 8-11].

Кандидати, які успішно виконували свої обов'язки в цьому званні, могли бути назначені на штатні посади по судовому відомству, на підставі правил ст. ст. 205, 211 Статуту про заснування судових установ. Тобто стати секретарями суду, товаришами прокурора окружного суду чи судовим слідчим. Призначення на ці посади залежало і здійснювалося: на секретарські - головами судових місць за їх власним розсудом; на слідчі і прокурорські – міністром юстиції за поданнями на перші від загальних зборів відділень окружного суду, на другі – місцевого прокурора палати.

Список використаних джерел:

1. Дело о судебных реформах в Юго-Западном крае. – ДЦА. – ф. 442.– оп. 181 (1867-1868). – Спр. 425, ч. 1. – 179 арк.
2. О порядке введения Судебных Уставов 20 ноября 1864 года в губерниях: Харьковской, Курской, Орловской и Воронежской и об открытии Харьковской судебной палаты и окружных судов Харьковского округа : Высочайше повеление от 28 октября 1867 г. № 47 [Текст] // Собрание узаконений и распоряжений. – 1867. – № 93. – Ст. 824.
3. О введении в действие Судебных Уставов 20 ноября 1864 года в округе Харьковской Судебной Палаты : Именной, данный Сенату указ от 10 января 1867 г. № 44094 [Текст] // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе в 55 т. – Т. 42. Отд. первое. 1867. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1871. – С. 8–9.
4. О назначении времени открытия новых судебных установлений и окружных судов: Одесского, Екатеринославского, Херсонского, Симферопольского и Таганрогского [Текст] : указ Сената от 4 марта 1869 г. № 13709 // Полтав. губерн. ведомости. – 1869. – № 29. – С. 1.
5. О введении Судебных Уставов 20 ноября 1864 года в округе Одесской Судебной Палаты и в губерниях Полтавской и Нижегородской : Высочайше утвержденное мнение Государственного совета от 30 июня 1868 г. № 46062 [Текст] // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе в 55 т. – Т. 43. Отд. первое. 1868. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1873. – С. 938–939.
6. О сроке введения Судебных Уставов 20 ноября 1864 года, в полном объеме, в губерниях Киевской, Волынской и Подольской : Высочайше утвержденное мнение Государственного совета от 11 декабря 1879 г. № 60269 [Текст] // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе в 55 т. – Т. 54. – Отд. первое. 1879 по 18 февраля 1880. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1881. – С. 282–283.
7. Судебные уставы 20 ноября 1864 г.[Текст] – Ч. 3. – СПб, 1867. – 567 с.